

A KÖTELEZŐ OLVASMÁNY HATÁSA EGY TANULÓCSOPORTRA

Humoros anekdoták szólnak arról, milyen furfangos és sokszor körülményes módon próbálták elkerülni a kötelező regények elolvasását a régi iskola diákjai. Ez a feszültség a tanár szándéka és a tanulók ellenállása között máig sem oldódott fel. A köztudatban élő felfogás szerint a gyermek irtózik minden kötelező irodalomtól. Sajnos, ez nem hiedelem, hanem ismételten felbukkanó pszichikai jelenség, amely azonban nem vonatkoztatható egy-egy tanulócsoporthoz egészére vagy akár többségére sem. Az okát pedig nem valami örökké élő diák-pszichózisban, hanem jelen viszonyaink között elsősorban a nagylétszámú koedukált osztályközösségeken belüli eltérő ízlésfejlődésben találhatjuk meg.

Ilyen előzetes tapasztalatok, töprengések után vizsgáltam egy debreceni általános iskola hetedik osztályában a tanterv szerint kötelező regény — *Jókai Mór: A kőszívű ember fiai* — olvasásának indítékait és a mű hatását a tanulókra. A felmérés szám szerű adatai a következők:

<i>Teljesítmény, indíték</i>			
Mikor olvastad?	egy-két éve 15 ^o / _o	e tanévben 75 ^o / _o	nem olvasta 10 ^o / _o
Miért olvastad?	mert kötelező 33 ^o / _o	mert érdekelt 60 ^o / _o	kevert indíték, kitérő válasz 7 ^o / _o

A gyermekek fejlődése nem egyöntetű. A külső és belső tényezők szerencsés alakulása folytán egy töredékük már korábban eljutott a Jókai-regény olvasásához szükséges szellemi, érzelmi érettséghez. Az a néhány gyermek, aki nem olvasta el a bőszeges határidőre sem a könyvet, nem volt képes legyőzni az érdektelenség belső ellenállását.

Korábbi tapasztalatokkal egybevágó jelenség, hogy többen valamely *külső* ösztönző (kényszerítő) hatásra olvasnak könyveket. (Kötelező, ajánlott olvasmány; a szülők kívánsága, ajándék, a könyvtáros ajánlata stb.)

Következő fokozat a *belső*, intellektuális hajtóerő. („Már nem ifjúsági könyveket olvasok, hanem Jókait.” „Unalmasan kezdődött, mégis végigolvastam, mert kíváncsi voltam a folytatására.” „Ha én elkezdek egy könyvet, azt be is fejezem.” „Most Jókait akarok olvasni.”)

Harmadik típusba sorolnám a nagy odaadással, érzelmi rezonanciával olvasók csoportját, akik előzetes várakozásuk nyomán élvezettel, intenzíven követik a műalkotásbeli világ minden mozzanatát. („Nagyon tetszett, alig tudtam letenni.” „Ez volt a negyedik, amit Jókaitól olvastam. Alig vártam, hogy megkapjam a könyvtárban.”)

A tanulócsoporthoz jelentős hányada nem áll azon a szinten, hogy magától igényelje a mélyebben tartalmas, nehezebb fajsúlyú olvasmányokat. Az ebben a tanévben olvasott művek és a „*Milyen könyvet szeretsz?*” kérdésre adott válaszok összesítéséből kiderül, hogy a következő műfajú, tematikájú könyvek a legkedveltebbek:

Leányregények, kalandos ifjúsági regények (Szabó, Kertész, Fehér, Twain stb.)	25%
Detektívregények (Rejtő, Berkési, Doyle stb.)	25%
Indiánregények (Cooper, May stb.)	21%
Romantikus, realista regények (Jókai, Mikszáth, Dickens stb.)	9%
Útleírás, földrajzi felfedezés (Dékány, Széchenyi stb.)	6%
Fantasztikus regények (Verne stb.)	6%
Háborús, kémregények (Szilvási, Mihajlik stb.)	5%
Egyéb	3%

Látni való, hogy hetedik osztályunk tanulói többségének irodalmi kultúrája, ízlése kisebb-nagyobb mértékben eltér a Jókai-regénytől. Vajon helyes volt mégis „A kőszívű ember fiai”-t kötelező olvasmánynak jelölni? Ellentmondásnak tetszik, mégis helyeselni kell a választást a pedagógiai gyakorlat alapján:

Az esztétikai értékítéletek rendszerének kialakulását tudatos, következetes nevelőmunkával kell irányítani. Nem a gyermek és környezete (szülő, pedagógus, barátok) akaratától független folyamat ez. A helyzetkép, az egyéni és általánosan jellemző ízlés-irányok állandó regisztrálása, szakaszos felmérése nem arra szolgál, hogy a pedagógus tudomásul vegye és hozzá igazodjon. Az előrelépés, a továbbfejlődés irányát kell megkeresni és azon az úton biztosítani előrehaladásukat az irodalmi nevelésben.

„A kőszívű ember fiai” alkalmas arra, hogy a fejlődés láncszemeként biztosítsa az átmenetet vagy annak lehetőségét az ifjúsági művektől a felnőtt irodalmába. Fordulatos meseszövése, hazafias pátosza, az érzelmes szerelmi és izgalmas csatajelenetek, párbaj, üldözés, a romantika kelléktára Jókai művészi, elragadó feldolgozásában magával ragadja az ifjú olvasókat. Mindez néhol a realizmus töményebb anyagával ötvözött, történelmi tényekre épült leírás, elbeszélés. A megoldás csak részben happy end. (A gyermekek nehezen viselik el kedves hőseik bukását.) — A választást tehát jó, mert előre tekintő, ugyanakkor pedig előzményekre, alapokra épít.

A gyermekek vallomásai arra engednek következtetni, hogy többen közülük szinte akaratuk ellenére részesültek az esztétikai élményben. Tény, hogy az osztály 33%-a csak azért olvasta el a könyvet, mert kötelezővé tettük. Érdekes volt e csoport véleményét, a műnek rájuk gyakorolt hatását tovább vizsgálni.

Négyen kifejezetten unalmasnak találták a regényt és nem gyakorolt rájuk semmiféle érezhető hatást. Reménytelenek? Lehet, hogy ez egyszer még meddő volt a találkozás, de a következő alkalmak valamelyike meghozza majd az élményt, amely belső szükségletté teszi a jó könyvek olvasását.

A külső hatásra olvasó gyermekek többsége ilyenképpen nyilatkozik: „Azért olvastam, mert kötelező volt, de örülök, hogy olvastam, mert nagyon szép regény.” „Mikor elkezdtem, észrevettem, hogy nagyon szép.”

Íme a bizonyíték! A műalkotás varázsos atmoszférája és a gyermekkorból kinövő ember érzelem- és gondolatvilága találkozásakor gyakran szinte *akaratlanul*, önnön belső törvényeik szerint megindul a kívánt folyamat az esztétikai ítéletek alakulásában.

Az olvasást követően arról érdeklődtem, hogy tetszett a könyv, mi ragadta meg a figyelmüket, hogyan vélekednek a szereplőkről stb. A skála igen széles, a felület

vibrációtól, részleges rezonanciától a lényegre kiterjedő szuggesztív érzelmefelkeltésig, lelki megrendülésig.

„Amikor elolvastam az első kötetet, éreztem, nem szabad letennem... Ha játszani mentem, mindig a főszereplők jutottak eszembe. Sokat sírtam és még többet csodálkoztam... Megtanított jónak lenni másokhoz, sírni és a sírást visszatartani... A szomszédok azt mondják, nem igaz az, amit a könyvekben írnak. Lehet, de ez a könyv úgy van megírva, mintha megtörtént volna. Az én szívemben mindenképpen igaz marad.” (Sz. Sz.)

Kértem, hogy hasonlítsák össze a kötelező regényt más olvasmányukkal. A válaszok 30%-a azt tartalmazza, hogy a bűnügyi vagy az indián történetek jobbak, mert több bennük az izgalom, kevesebb a leírás és a latin szó. További 38% elismeri, hogy a Jókai-könyv jobb ezeknél, azért nekik mégis a krimik tetszenek jobban. Érdekes jelenség ez a kettősség: Megérik, sőt, elismerik benne a művészi szépet, csak értelmi, érzelmi felfogóképességük csiszolatlansága, éretlensége vagy torzultsága miatt nem képesek a műalkotás odaadó befogadására.

Esztétikai értékrend alakítására akkor legkedvezőbbek a feltételek, ha a gyermekek várakozással, pozitív érzelmi töltéssel veszik kezükbe a könyvet, ha korábbi hasonló olvasmányélményeik ösztönzik esztétikai igényük kielégítésére. A mű azonban olvasás közben is áthangolhatja közönyös, érdektelen olvasóját, elvetve vagy növelve a fejlődés magvait. „A kőszívű ember fiai” ilyen értelemben vált sok hetedikes gyermekben úttörő jelentőségűvé. Az ízlésükben történt változás nem egyszer közvetlenül észlelhető. Sz. Tamás, a bűnügyi könyvek nagy rajongója így ír:

„Rejtő könyvei szinte komikusak. A kőszívű ember fiai igazán érdekes. A Rejtő-könyvek egyhangúak, rájöttem, hogy egy kaptafára mennek. A Jókai változatos.”

Úgy látszik, megtörtént a bekapcsolódás a jó irodalom áramkörébe, egyszersmind elkezdődött a torzult ízlés önrevíziója is. Mások csak az előkészület fázisáig jutottak el, és egy következő mű lesz a döbbenetközeli. Sajnos, van ilyen veszteglő válaszszorozat is, négy hasonló példányban:

Tetszett a regény? — Nem, mert unalmas.

Melyik szereplőhöz hasonló embereket szeretsz legjobban az életben? — Richárdhoz hasonlót. Angyalt!

Mit éreztél olvasás közben? — Semmit. Néha izgalmat.

Miért olvastad el? — Mert kötelező volt.

A film vagy a regény tetszett jobban? — Egyik se.

Szerinted milyen a jó regény? — Bunyó, verekedés van benne.

Hasonlítsd össze a detektívregényekkel! — Meg se közelíti azokat.

Mit olvasol most? — „Idézés bűnügyben.”

Melyik regényhős a példaképed? — Fülöp Jimmi.

Ilyen sikerek és kudarcok kísérik a nevelő munkáját. Egyik is, másik is ösztönző erővel hat ránk, hogy folytonosan tájékozódjunk a tanulók irodalmi ízléséről, érdeklődési köréről, a „divatáramlatokról”, keressük, ápoljuk a továbbfejlődés csiráit. Változatos módszerekkel igyekszünk tanítványainkat eljuttatni a tartalmas, pozitív élményekhez. Az olvasás iránti belső szükséglet differenciáltsága egy tanulócsoporthoz belül az irodalmi nevelés árnyalt, körültekintő módszereit kívánja. Ha jó közvetítők vagyunk a gyermek és a könyv között, az elfordulás, az ellenállás is leküzdhető, a kapott élmény pedig további ösztönző erővé válik, kárpótolva az erőfeszítésért, amellyel saját értékszintje meghaladására vállalkozott.

Dr. Kiss Albertné
Debrecen